

STUDIJA JEDNOPORODIČNOG STANOVANJA:
NA PRESEKU IZMEĐU SAVREMENOG NAČINA ŽIVOTA I TRADICIJE

SINGLE FAMILY HOUSES:
INTERSECTION OF MODERNITY AND TRADITION

Nemanja Petrović, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad*

Oblast – ARHITEKTURA

Kratak sadržaj – *Jednoporodično stanovanje predstavlja jedan od osnovnih vidova stanovanja u Srbiji. Rad se bavi istraživanjem ove tipologije i autorskim rešenjima. Tema je obrađena uz pomoć analize tradicionalnih primera seoskih kuća, analize postojećeg stanja u jednoporodičnom stanovanju u Srbiji, savremenog načina života.*

Ključne reči: *Jednoporodično stanovanje, tradicionalna arhitektura, savremeni način života*

Abstract – *Single-family dwelling is one of the basic types of residential units in Serbia. The paper deals with this typology research and author's solutions. The research is based on the analysis of traditional countryside house examples as well as current conditions of modern single-family dwelling lifestyle in Serbia.*

Ključne reči: *Single-family dwelling, traditional architecture, modern lifestyle*

1. UVOD

Kada je čovek iz pećine počeo da stvara sebi zaštitu ili svetište, počela je i arhitektura. Ljudi nisu jedina vrsta na planeti koja pravi sebi sklonište, razne životinje prave sebi dom, gnezda, jazbine, brane. Veliki iskorak za čoveka bila je vatra, kada je shvatio kako može da je proizvede, i održava, i na koje načine sve može da je koristi. Pozicija plamena oko kog je počelo okupljanje, postalo je mesto zaštite, toplote, spremanja hrane, socijalizacije, je možda i ključna tačka ljudskog napretka, prvo primitivno ognjište.

Prvi put u svetskoj istoriji većina svetskog stanovništva živi u gradu, i ta tendencija će se nastaviti [1]. Kapitalizam koji ulazi u sve pore čovekovog života konstantno dovodi ljude u grad u borbu za egzistenciju, ali to nije jedini razlog, oni dolaze u grad i zbog više mogućnosti za posao, obrazovanja, uopšte ličnog razvoja ali društveno bogatijeg života. Pretpostavka je da ljudi tehnologijom i infrastrukturom mogu da isprate tu tendenciju migracija u grad. Veliki je broj informacija o problemima u svetskim metropolama, ali i u velikom broju manjih gradova: prenaseljenost, zagađenje izduvnim gasovima, bukom, smećem, gužve u saobraćaju, su neki od najučestalijih problema.

NAPOMENA:

Ovaj rad proistekao je iz master rada čiji mentor je bio dr Igor Maraš.

2. JEDNOPORODIČNO STANOVANJE, KUĆA, DOM

2.1. Jednoporodično stanovanje

Jednoporodično stanovanje se odnosi na to da jedna porodica živi u stambenoj jedinici, koja može biti različite tipologije, dok se u višeporodičnom stanovanju veći broj porodica ili individua nalazi u zasebnim stambenim jedinicama ali u okviru jednog objekta koji takođe može biti različite tipologije.

2.2. Kuća i dom

Različita su shvatanja kuće u arhitekturi i teoriji arhitekture, „mašina za stanovanje“ kako piše Le Korbizije ili ipak nešto više od posedovanja krova nad glavom i broja raspoloživih kvadratnih metara koji označava jedan mali lični svet u kom bića razmenjuju proizvode, ideje i osećanja kako piše K.N.Šulc [4]. Može se zaključiti da je istina negde između, kuća mora biti funkcionalna, ali ona svakako nije mašina, ona je jedan fizičko okvir koji formira ljude, njihove odnose.

Pojam slobodnostojeća kuća se odnosi na to da su sve strane objekta slobodne i da postoji nabolji uslovi za iskorišćavanje osunčanosti i organizaciju prostora. Takve okolnosti omogućavaju postizanje unikatnog izgleda svake kuće koji se zasniva na željama i potrebama porodice, njenim kulturološkim, psihološkim i estetskim težnjama da stvore svoj karakterističan prostor. Nedostaci ovakve tipologije su zauzimanje većeg prostora i slabija energetska efikasnost [3].

Pojam doma je bitan za shvatanje emotivne vrednosti koju stambeni prostor ima za svog korisnika, jer iako kuća može da predstavlja dom, ne znači da je korisnik smatra domom. Kuća je objekat za stanovanje, dok je dom prostor koji u korisniku budi specifična osećanja zaštite i pripadnosti. U idealizovanom shvatanju dom je emotivni okvir jedne porodice, ona ga sačinjava i bez nje on gubi smisao. Dom ne postoji bez imaginacije čoveka.

3. TRADICIONALNA ARHITEKTURA

3.1. Kuća na selu

Prilikom istraživanja kao granica za analizu je izabran region Šumadije i zapadne Srbije (jedan od pet statističkih regiona). Ovaj prostor je izabran zbog raznolikih geografskih uslova koji su dali različite tipove kuća na relativno malom prostoru, a na granici najvećih uticaja sa severa i zapada od Austrougarske i na jugu i jugoistoku od uticaja Turske.

Potrebe čoveka na selu i njegova način života se bitno razlikuju od života u gradu. Kuća je osnovna zaštita od ne vremena i drugih opasnosti. Deroko navodi „Poznata je činjenica da se svaka spontano razvijena arhitektura, koja je funkcija trenutno postojećih uslova i mogućnosti dotične sredine, razvija pod komponentama tri osnovna momenta a to su: način života i potrebe stanovnika; građevinski materijal koji se ima na raspoloženju i najzad klimatske prilike dotičnog kraja“ [6, 7]. Sa druge strane, kuća u gradu je bila pod uticajem trendova iz Evrope i više je ukrašavana.

Osnovni tip iz kog se dalje razvijaju ostali tipovi je objekat sa jednom prostorijom i ognjištem u centru. Kasnije se dodaje još jedna prostorija, za spavanje ili skladištenje i ona se naziva soba, dok se osnovna prostorija sa ognjištem naziva kuća.

3.2. Uticaj klime, vegetacije i reljefa na konstruktivni sklop

3.2.1. Brvnara

Planinski pojas u Zapadnoj Srbiji bogat je šumom sa masivnim drvećem a zbog nadmorske visine zime su dosta hladnije i sa više snega u odnosu na ostatak analizirane zone. Tip kuće koji nastaje je brvnara koja se može sresti i u drugim krajevima sveta sa sličnom klimom. Horizontalna stabla se postavljaju jedno na drugo, krov je od daščica (šindre) i strm zbog velike količine snega.

3.2.2. Bondručara

Druga celina zahvata niži deo centralne i zapadne Srbije, prelaz sa planina na niže nadmorske visine. Ova celina nije bogata masivnim drvetom. Šume u tim krajevima su bogate drvećem koje nije takvog kvaliteta i dimenzija kao u planinskom delu. To je dovelo do konstrukcije „bondručare“. Konstrukcija kuće bondručare se sastoji iz drvenog skeleta i ispune za zidove od nepečene opeke, letvica, isprepletano pruće oblepljeno blatom. Krov se pokriva ćeramidom i manjeg je nagiba.

3.2.3. Kuća u Mačvi, uticaj Vojvođanske kuće

Treća celina zahvata severni deo centralne i zapadne Srbije, na prelazu na Panonsku niziju. Ona je zapravo samo mali, odvojeni deo Panonske nizije koji se nastavlja na Mačvu. Panonska nizija, plodna ravnica, nije bogata drvećem, pa se kao građevinski materijal koristi zemlja i lako drvo (trska). Kuće se grade od naboja (nabijene zemlje) a krovovi se pokrivaju slojem trske. Ipak postoje razlike izgradnje u Voojvodini i izgradnje u zapadnim i centralnim delovima Srbije, ali sama logika je slična.

3.3. Karakteristični elementi enterijera i eksterijera

3.3.1. Ognjište

U evolutivnom i egzistencijalnom smislu, ognjište (vatra) je odvojilo čoveka od životinje. Prvobitno kao zaštita, a zatim za grejanje, pripremanje hrane, ali druženje, ognjište je postalo centralno mesto ljudskih aktivnosti koje su povezane sa njegovim prvobitnim mestom stanovanja. Kvalitet života porodice, tj. zajednice je bio povezan sa osnovnim ljudskim potrebama, da budu siti i zaštićeni od opasnosti i od vremenskih nepogoda. Osnovni alat za ispunjavanje je tih potreba je bilo ognjište, a kasnije peć.

3.3.2. Sto (sofra)

Drveni sto za obedovanje, spremanje hrane i druge aktivnosti, preteča trpezarijskog ali i klub stola. Kružni oblik stola se može iskoristiti kao simbol koji na funkcionalan način povezuje članove porodice, usmereni su jedni na druge i ravnopravni. Fleksibilnost u smislu da se može sklanjati i postavljati, jer obedovanje traje određeno vreme, a van tog vremena taj prostor se može koristiti u druge svrhe.

3.3.3. Trem

Trem se javlja kao funkcionalni element koji se tokom leta koristi za sve životne aktivnosti, ne samo kao pristupni prostor i zaštita od vremenskih nepogoda. Kako su kuće evoluirale, i trem se razvijao, postoje bogatije obrađeni, ali su uglavnom od drveta. Element koji poseduje veliki potencijal za transponovanje u savremeno stanovanje. Postoje razlike u obliku, i materijalima, ali njegova funkcija je nepromenjena. Trem je polujavni prostor, sledeći posle dvorišta, koji predstavlja vezu između unutrašnjeg i spoljašnjeg prostora koji se presecaju na ulaznom pragu.

4. INDIVIDUALNO STANOVANJE U SRBIJI NAKON DRUGOG SVETSKOG RATA

4.1. Društvo i izgradnja nakon Drugog svetskog rata

Postojeći stambeni objekti u Srbiji su iz različitih perioda, u Atlasu jednopodrodičnog stanovanja se može videti da je dominantan period izgradnje u godinama posle Drugog svetskog rata, i da je gotovo dve trećine svih stambenih objekata u Srbiji izgrađeno u periodu od 1946. do 1980. godine [8].

Nakon Drugog svetskog rata, novonastala država je bila u izgradnji, novi industrijski objekti su izgrađivani u industrijskim zonama, dok je stanovanje bilo odvojeno. Jasno odvojeno stanovanje i rad su imale za posledicu zoniranje gradova.

4.2. Kontekst i materijali

Bez obzira na različite klimatske uslove u različitim regionima Srbije, arhitektonska rešenja koja se sreću su vrlo slična, a samim tim i problemi. Preuzimanje tipskih projekata i postavljanje na neku lokaciju bez promišljanja o kvalitetima i nedostacima lokacije, uglavnom ne dovodi do kvalitetnih rešenja. Pozicija i gabarit objekta u odnosu na ostale objekte je često upitan i dovodi do velike raznolikosti uličnog fronta. Može se videti da u jednoj ulici postoje objekti različitih gabarita, spratnosti, ukrasa, boja i drugačije pozicionirani na parceli.

4.3. Izgled

Nelegalna izgradnja je jedan od velikih problema građevinarstva u Srbiji i postoji tendencija da se postojeći objekti uvedu u bazu podataka i legalizuju. Samo legalizovanje objekata donosi informacije o objektima, naplatu poreza i taksu, ali kada je struktura izgrađena, promene pozicije objekta, njegova veličina i drugo se ne mogu izmeniti.

4.4. Funkcija

Paralele između organizovanja prostora u tradicionalnoj arhitekturi i savremenoj (neplanskoj) dovode do zaključka da je centar kuće u tradicionalnoj arhitekturi ognjište a u savremenoj arhitekturi televizor. Period uvođenja peći i

šporeta je umanjio značaj ognjišta kao centra kuće, a pojava televizora je dovela do promena u načina provođenja slobodnog vremena. Formiranje dnevne zone se organizuje prema televizoru koji je doveo spoljašnji život u kuću, ili predstavu života (filmovi, serije), i za razliku od ranijih vremena kada su sedeli oko ognjišta i sami bili animatori, ukućani sede u jednoj liniji i gledaju i komentarišu sadržaj na televizoru.

4.5. Kontinuitet tradicije: Božidar Petrović

Svakako jedan od najznačajnijih arhitekata koji je gradio kuće po uzoru na graditeljsko nasleđe. Profesor na Arhitektonskom Fakultetu u Beogradu. Počeo je sedamdesetih godina 20. veka, i većinu svojih kuća je radio u tradicionalnom stilu. Kuće sa širokim prepustima krova, među drvećem, na brdovitom terenu, česta je slika projekata ovog arhitekta. Uklapanje u teren pod nagibom je postignuto na istovetan način i u starim primerima.

Dominantan krov na četiri vode sa velikim prepustima, bez oluka. Često se mogu videti drveni detalji koji podupiru krov. Podrumski deo je obrađen kamenom, fasada može biti delimično drvena, a delimično obojena u belo. Krov je po pravilu od crepa. Odžak kao najviši deo objekta, rešen je na interesantan način, a po uzoru na prethodnike. Pozicija peći ili kamina je gotovo uvek centralna u prostoru.

5. SAVREMENO DRUŠTVO, TEHNOLOGIJA, MARKETING I ŽIVOTNI PROSTOR

5.1. Potrošačko društvo i životni stil

Da se potrošačka kultura razvila i u Srbiji, na isti način kao i zapadnim zemljama svedoče veliki tržišni centri, koji su prepuni ljudi i koji se konstantno grade (iako je životni standard nizak). Dakle, svet i društvo se mora posmatrati kroz više različitih filtera, svaka akcija ima svoju reakciju, i kapitalizam sa konzumerizmom konstantno održava hiperprodukciju, dolazi do momenta kada veći broj ljudi nego ranije može da se zapita da li je baš sve to neophodno.

Čejni navodi mišljenje Bansa i Vidiča gde su životni stilovi opisani kao veštačke tvorevine, ili veštačko prihvatanje, i da je sam nosilac životnog stila svestan da ga može prihvatiti ili odbaciti, i da se životnism stilom ispoljava ironija ili sarkazam pojedinaca [9].

Postoji i drugi pogled na stvari, može se reći organski, gde je stil života definisan uz pomoć tri uzajamna uticaja, a to su okolnosti, izbor i saznanje [9]. Takav pristup pokazuje da se čovek ne može odvojiti od konteksta, ali i da njegovo znanje utiče na izbor načina života. Današnja tehnologija je omogućila veće nijanse između različitih životnih stilova, gde ljudi mogu pripadati različitim društvenim klasama, ali biti upućeni jedni na druge preko svojih hobija, ili drugih aktivnosti.

5.2. Savremeni život i stambeni prostor, problemi i mogućnosti

Jedan od osnovnih problema 21. veka jeste hiperprodukcija koja se odnosi na proizvodnju ali i sve sfere društvenog života. Moda se smenjuje, uređaji zastarevaju, nova dijeta, reklame su svuda okolo, na objektima, autobusima, na televizorima, telefonima, u mejlovima, idu u korak sa čovekom u borbi za svoj deo kolača.

Kao odgovor na potrošačku kulturu javljaju se i ideje o životu na drugačiji način. Jedna od pojava nazvana je „daunshifting“ ili u bukvalnom prevodu spuštanje u nižu brzinu (manji broj obrtaja), što predstavlja socijalno ponašanje u kom individua želi da izađe iz „trke pacova“. Ispred karijere i novca, osoba bira manje plaćen posao ili radi manje sati, kako bi imala više vremena za sebe i neke sebi važne aktivnosti. Umesto velikih kredita, ljudi kupuju parcele na manje atraktivnim mestima i grade kuće u većoj srazmeri sa svojim mogućnostima.

6. STUDIJE SLUČAJA

Studija slučaja se zasniva na analizi pet primera savremenih objekata prema različitim kriterijumima. Jedan od kriterijuma je povezanost sa tradicionalnom arhitekturom u Srbiji. Jedan primer je planinska kuća na planini Divčibare, studija EXE. Drugi primer je planinska kuća na planini Kopaonik studija 4of7. Obe predstavljaju savremene interpretacije planinske brvnare, i dokaz da se može postići savremen arhitektonski izraz koji inspiraciju u tradicionalnoj arhitekturi. Drugi kriterijum je bio dogradnja, i pokušaj usklađivanja starog i novog. Primer za ovaj slučaj je bila kuća Gugalun arhitekta Pitera Cumtora. Uklapanje novog i starog dela, gde se postiže gotovo neprimetan prelaz između starog i novog dela objekta. Treći kriterijum je bila savremena kuća, lišena ornamenata i bilo kakvih ukrasa. Izabran je primer kuće Rudin, arhitekata Hercoga i De Merona. Arhetip kuće u novoj interpretaciji. Kuća u Jamasakiju studija Tato Architects sa svojom horizontalnom podelom na prizemlje i tri strukture arhetipske forme na spratu različitih namena poslužila je kao primer fleksibilnosti i alternativnog pristupa projektovanju.

7. PROJEKTNJA REŠENJA

7.1. Tip 1a i 1b

Konceptualno rešenje kuće pod nazivom Tip 1a je nastalo iz razvoja tradicionalne brvnare karakteristične za planinske predele zapadne Srbije. Zadržana je osnovna geometrija objekta, oštri nagib krova, odnos širine, dužine, i visine objekta, postavljanje na teren pod nagibom. Zadržana je horizontalna podela po materijalizaciji odnosno koloritu materijala. Značajna razlika u odnosu na staru arhitekturu su veličina i broj prozora.

Slika 1. Vizuelizacija tipa 1b

Rešenje kuće pod nazivom Tip 1b je nastalo modifikacijom Tipa 1a. Forma objekta je izmenjena i modernizovana, ukida se oštri nagib krova, i kompaktna osnova. Pojavljuju se dve linearne kubature, u prizemlju se proširuje fasada i dobija se veća otvorenost ka južnoj strani. Sprat je postavljen upravno na pravac prizemlja. Ilustracija (1).

Prizemlje i sprat zadržavaju kolorit ranijeg primera, dok se krov značajno menja po svom obliku. Deo krova nad prizemljem ostaje slobodan, i u slučaju potrebe se može koristiti za izgradnju novih sadržaja.

Koncept tipa 1b je mogućnost evolucije projekta. Postoji opcija da se u početnoj fazi izgradi samo prizemna zona, a da se nakon proširenja porodice, ili drugih potreba nadogradi sprat. Prostori su delimično predimenzionisani i otvoreni zbog mogućnosti izmena. Jasno je da se potrebe porodice menjaju, i da je u različitim periodima potrebna različita količina prostorija.

7.2. Tip 2a i 2b

Konceptualno rešenje kuće Tip 2a nastalo je pod uticajem Vojvođanske kuće na severu, sa određenim razlikama u severnom delu Zapadne Srbije. Podužna organizacija kuće se zadržava, ali se gabarit povećava. Trem koji se koristio kod tradicionalnih primera se modernizuje i povećava, kako bi se na njemu moglo komfornije sedeti, i kako bi se zaštitila dnevna zona od preteranog osunčavanja. Kuće su ranije krečene u belo i taj princip se zadržava. Dodaju se velike staklene površine na dnevnu i ulaznu zonu.

Rešenje kuće pod nazivom Tip 2b je nastalo modifikacijom Tipa 2a. Forma objekta se menja, ali princip organizovanja ostaje isti. Linearno nizanje prostorija se zadržava, i postoje manje promene u poziciji prostorija. Krov sa dvovodnog prelazi na gotovo ravan krov, što dizajn kuće čini dosta modernijim.

Serijski projekat b pa i tip 2b imaju mogućnost evolucije projekta. Postoji opcija da se u početnoj fazi izgradi samo dnevna zona sa kupatilom, a da se nakon proširenja porodice, ili drugih potreba dogradi noćna zona. Dimenzije prostorija su veće zbog mogućih transformacija. Takođe, objekat se može podeliti u dve nezavisne grejne celine, jednu čini dnevna zona sa kupatilom, a drugu noćna zona sa spavaćim sobama.

7.3. Tip 3a i 3b

Konceptualno rešenje kuće pod nazivom Tip 3a je nastalo iz razvoja tradicionalne kuće bondruk sistema, karakteristične za brdoviti region centralne Srbije. Preporuka je da se kuća pozicionira sa ulaznim delom i delom trema ka jugu.

Osnovna geometrija objekata je zadržana, ali je u savremenom rešenju ona svedena na prostu formu, kod tradicionalnih primera je bila nešto razvijenije forme. Krov je na četiri vode sa blagim nagibom, što se apsolutno oslanja na stare primere, kao i redizajnirani odžak, kao akcenat na prostranom krovu. Arkade koje se sreću na moravskoj verziji bondruk stila se zadržavaju, ali se pojednostavljuju u savremenom stilu.

Rešenje kuće pod nazivom Tip 3b je nastalo modifikacijom Tipa 3a. Forma objekta ostaje slična, ali se menja kolorit, dominantni naradžasti krov se menja savremenijim materijalom. Ove akcije treba da osavremene rešenje i da ga pojednostave. Pozicija prostorija ostaje gotovo ista, dok se pozicija peći menja. Iz centra kuća se pomera uz južnu fasadu zbog veće fleksibilnosti prostora. Ukida se trem u ulaznoj zoni celom širinom kuće i uskraćuje se kontinualan trem preko dve fasade. Osnovna razlika u odnosu na Tip 3a

mogućnost izgradnje objekta u dve faze kao i u ostalim primerima, gde se prvo formira dnevna zona a kasnije noćna zona. Ova podela se odnosi i na grejanje prostorija.

8. ZAKLJUČAK

Sve je veći broj ljudi koji razmišlja o porodici, zdravlju, o svojoj slobodi ispred karijere. Jednoporodično stanovanje predstavlja jedan vid slobode, i ukoliko se racionalno pristupi projektovanju, mogu se dobiti kvalitetna rešenja. Tradicionalna arhitektura nam daje neke univerzalne principe. Primetno je da se pojavljuje veliki broj projekata, gde se različitim pristupima pokušava preispitati odnos prema kući. Ljudima je ipak potreban veći komfor, i zbog toga postoji veliki potencijal za buduće projekte.

U konstantnoj borbi za opstanak i egzistenciju, čovek ne uspeva da sagleda i isplanira svoj život. Arhitektura se bavi planiranjem prostora i u to planiranje se mora ubaciti vremenski, a zatim i finansijski aspekt, kako bi korisnici na početku mogli da budu svesni u kojim pravcima se može razvijati njihov projekat.

Rezultat istraživanja su projekti šest kuća povezanih sa tradicijom, ali u skladu sa savremenim načinom života. Postoji veliki potencijal za dalje razvijanje teme, i ukrštanje sa drugim srodnim naukama.

9. LITERATURA

- [1] „World's population increasingly urban with more than half living in urban areas“, United Nations, <http://www.un.org/en/development/desa/news/population/world-urbanization-prospects2014.html> (pristup sajtu oktobar, 2018.)
- [2] E. Neufert, „Arhitektonsko projektovanje“, Stylos Print, Novi Sad, 2002.
- [3] B. Stoilković, "O fenomenu individualnog i kolektivnog u arhitekturi stanovanja", u Nauka+praksa, GAF, Niš, 2009.
- [4] C.N. Schulz, „Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća“, Građevinska knjiga, Beograd, 1990.
- [5] M. Hajdeger, „Mišljenje i pevanje“, Nolit, Beograd, 1982.
- [6] A. Deroko, „Folklorna arhitektura u Jugoslaviji“ Naučna knjiga, Beograd, 1964.
- [7] B. Kojić, „Seoska arhitektura i rurizam“ Građevinska knjiga, Beograd, 1958.
- [8] M. Jovanović-Popović, D. Ignjatović, A. Radivojević, A. Rajčić, „Atlas porodičnih kuća Srbije - Atlas of Family Housing in Serbia“.
- [9] D. Čejni, „Životni stilovi“, Clio, Beograd, 2003.

Kratka biografija:

Nemanja Petrović rođen je u Šapcu 1989. godine. Osnovnu i srednju školu završio u Šapcu. Master rad na Fakultetu tehničkih nauka iz oblasti Arhitektura odbranio je 2018.god.